

19. Batowski H. Rospad Austro-Węgier 1914–1918 / H. Batowski // Sprawy narodowościowe i działania dyplomatyczne. – Wrocław ; Warszawa ; Kraków, 1965. – 271 s.
20. Grebing H. Österreich – Ungarn und die “Ukrainische Aktion 1914–1918” / H. Grebing // Jahrbücher für Geschichte Osteuropas N. F. VI, 3. – 1916. – S. 270–296.
21. Klimecki M. Geneza wojny polsko-ukraińskiej 1918–1919 / M. Klimecki // Studia i materiały do historii wojskowości. – Wrocław ; Kraków, 1994. – T. 36. – S. 149–180.
22. Mark R. Zur Ukrainischen Frage im Ersten Weltkrieg : Flugschriften des Bundes zur Befreiung der Ukraine und ihm nestehender Publizisten, 1914–1916. / R. Mark // Zeitschrift für Ostforschung 33. – 1984. – S. 196–224.
23. Olszański T. Historia Ukrainy XX w. / T. Olszański. – Warszawa, 1994. – 348 s.

Проанализировано общественно-политическую деятельность Василия Панейка в годы Первой мировой войны, особое внимание акцентировано на его попытках привлечь государства Антанты для решения “украинского вопроса”. Показаны противоречия и проанализированы консолидационные процессы в среде украинского государственного лагеря.

Ключевые слова: В.Панейко, УНДП, Вена, Первая мировая война, Антанта.

The article described the Vasyl Paneyko’s social and political activities during the First World War, with particular attention paid to his attempts to bring the Entente states to address the “Ukrainian question”, shows the contradictions and analyzed with consolidation among the Ukrainian state camp.

Key words: V.Paneyko, UNDP, Vienna, the First World War, Entente.

УДК 327.7

ББК 66.4

Роман Бурачок

ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЕЛЕННЯ ПОЛЯКІВ У СТАНІСЛАВСЬКОМУ ВОЄВОДСТВІ (1921–1939)

У статті аналізуються особливості розселення поляків у Станіславському воєводстві II Речі Посполитої. Відзначено, що розселення поляків у міжвоєнний період було нерівномірним і майже не змінилося з 1921 до 1939 рр.

Ключові слова: Станіславське воєводство, Східна Галичина, міжвоєнний період, розселення поляків, перепис.

Проголошення незалежності України й активний вихід молоді держави на міжнародну арену активізували дослідження науковцями польсько-українських відносин. Після Першої світової війни польсько-українські протиріччя в справі володіння західноукраїнськими землями переросли у відкрите збройне протистояння. Поразка українських визвольних змагань 1918–1919 років призвела до включення Західної Волині, Лемківщини, Холмщини, Підляшшя та Східної Галичини до складу Польської держави. Політика міжвоєнної Речі Посполитої базувалася на принципах національної держави й забезпечення переваги титульної нації у всіх сферах державного будівництва. Національні меншини підлягали колонізації.

Певна частина українського населення Галичини з різних причин емігрувала за межі краю. Усе це внесло відповідні демографічні зміни в регіоні [15, арк.1–85]. 1921 р. польський уряд провів перепис населення, який бойкотувала частина українського населення Західної України. З іншого боку, щоб показати, що в Східній Галичині проживає польська більшість, дані перепису фальсифікувалися. Частину українців, євреїв, осіб інших етносів записували поляками. Цей факт визнають частково й сучасні польські дослідники [1, с.171]. Із цією метою до непольського населення застосовувалися всі можливі засоби впливу: політичний і моральний тиск, неприйняття на роботу в урядові установи, промислові й торгівельні підприємства, медичні, освітні й культурні заклади, а також відкрита груба фальсифікація.

Проблемам особливостей розселення поляків у Станіславському воєводстві присвячено публікації В.Кубійовича [7], С.Макарчука [8], Ю.Павликовського [9; 10], П.Федорчака [14], В.Комара [3; 4] та ін.

Метою публікації є дослідження особливостей розселення поляків та їхній вплив на суспільно-політичне життя Станіславського воєводства (1921–1939 рр.).

Проведенням аграрної колонізації й сприянням військовому й цивільному осадництву поляків на землях Східної Галичини й Волині влада, як справедливо зазначає В.Смолей, розраховувала перетворити польську національну меншість на більшість і підготувати умови для досягнення своїх політичних цілей – асиміляції та полонізації українського населення [12, с.15]. Крім того, у 30-х рр. влада й військові почали активно підтримувати так звану “шляхту загородову”, визначаючи ці шляхетські родини не українцями, а поляками, які “забули мову і віру”, і закликаючи їх стати опорою польської політики на прикордонні. Водночас історики звертають увагу на те, що цю теорію ставили під сумнів навіть польські селяни, які жили на українських землях і не втратили свою етнічну належність [3, с.135–136].

Ще одним елементом урядової політики щодо збільшення чисельності поляків і зменшення чисельності українців на “східних кресах” стала міграційна політика держави, зокрема заохочення виїзду українців за кордон. При цьому, наголошує С.Качараба, якщо у двадцятих роках урядові кола прагнули переконати громадськість у неминучості еміграції й хоч якимось опікувались емігрантами, то в тридцятих роках їхня політика мала відверто наступальний характер і цілком відповідала вимогам національного режиму “санації” щодо українців. “Загалом, – підсумовує автор, – незмінним для всього міжвоєнного періоду було прагнення уряду через еміграцію непольських елементів домогтися зміцнення становища поляків, що мало значно прискорити інтеграцію Західної України до складу Польщі” [2, с.40–41].

Збільшенню чисельності польського населення в Західній Україні, переконаний В.Комар, сприяв закон про кордони держави 1936 р., відповідно до якого міністр внутрішніх справ мав право переселяти мешканців цілого району з прикордонної смуги під приводом нелояльності до Польської держави, влада також могла обмежити особисту діяльність громадян, заборонити функціонування кооперативів тощо [4, с.60–61].

Подібної точки зору дотримується Ю.Крамар, який наголошує, що, виконуючи програму зміцнення польської присутності на східних землях, Польща розгорнула так званий ревіндикаційний рух, змушуючи православних українців переходити в католицизм під приводом “повернення до польськості всього, що було польським». Водночас Ю.Крамар доводить, що, “зосередившись на вирішенні найбільш болючих економічних, суспільно-політичних, релігійних і освітніх проблем місцевого життя, воєводській адміністрації певною мірою вдалося послабити напруженість у польсько-українських стосунках” [6, с.98].

Важливим елементом політики, спрямованої на ослаблення українського й посилення польського елемента, служила колонізація й осадництво. Ця політика була сприятливим ґрунтом для зближення й консолідації правоцентристського табору, оскільки отримувала вигідне знаряддя полонізації й зміни національної структури населення на західноукраїнських землях, частина консерваторів, спрямувавши потік селянства з Польщі на схід, зберігала свої маєтки від аграрної реформи, вирішувала земельне питання польського селянства, що мало досягатись усуненням українського населення від участі в парцеляції.

Аналізуючи перепис 1921 р. у Східній Галичині, тобто в трьох воєводствах (Львівське, Станіславське й Тернопільське), Юліан Павликовський зазначив, що, порівнюючи перепис у 1910 і 1921 рр., кількість населення цього краю скоротилася на 8,7%. З одного боку, 30 вересня 1921 р. на території Східної Галичини перебувала деяка кількість емігрантів зі сходу (1917–1920), яких у більшості записали поляками, і чимало

польського елемента прибуло з Польщі (державні й приватні урядовці, вчителі, колоністи тощо). З іншого боку, як уже було сказано, певна частина українців саботувала перепис. Щодо загальної кількості населення, то, можливо, ці дві сторони зрівноважуються [9, с.19–26]. На території Станіславського воєводства кількість автохтонного українського населення в роки війни зменшилася на 10%. У Польщі, наприклад, у Краківському воєводстві, кількість населення зменшилася на 2,5% (жертви війни, еміграція на схід). Це ще раз підкреслює великі втрати місцевого українського населення в роки війни [10, с.3–16]. Як показали підрахунки Володимира Кубійовича, на 01.01.1939 р. частка поляків була менша, а українців, звичайно, більша [7, с.113]. Таким чином, українці Галичини внаслідок війни дійсно зазнали значних популяційних утрат, але це не похитнуло їхнє домінуюче становище на своїй історичній батьківщині.

Наступний перепис 1931 р. також було сфальсифіковано. Про це свідчать нижчеподані факти. Аналізуючи структуру населення за мовою й віросповіданням, як і в попередньому переписі, бачимо, що частка поляків завищена. Різниця між греко-католиками (українцями) і тими, хто розмовляє українською мовою, становить менше на 8,2%, а різниця між римо-католиками (більшість поляків) і тими, хто розмовляє по-польськи, навпаки, становить більше на 11,7%. Знову ж таки юдеїв (8,6%) більше, ніж тих, що розмовляють єврейською мовою (4,9%), тобто тих, хто розмовляє по-єврейськи, менше на 50% від юдеїв, хоча юдеї здійснюють свої обряди лише єврейською мовою, а греко-католики церковні відправи – завжди лише українською. Найбільші такі розходження щодо польської національності ми знаходимо в Городенківському повіті – 29,8% від усього населення розмовляло польською мовою, а 16,7% були римо-католиками. Відповідно зменшена частка тих, хто розмовляє по-українськи. Аналогічно зменшена частка українців у Тлумацькому повіті.

Об'єктивні й точні дані щодо етнічного складу населення Галичини станом на 01.01.1939 р. зібрав і подав український учений Володимир Кубійович. Цінність цих матеріалів полягає в об'єктивному відтворенні етнічної ситуації в Галичині в останній рік окупації Польщею українських земель. По-друге, у матеріалах доктора В.Кубійовича, крім окремих національностей, виділено ще й латиників і колоністів, які поселилися тут у 20–30-х рр. ХХ ст. Причому подано кількість населення в кожному населеному пункті Галичини.

У другій половині ХІХ ст. у Галичині зростало аграрне перенаселення. Наслідком його була еміграція сільського населення в міста та країни Європи (Німеччина, Франція, Балканські країни тощо) і до Північної й Південної Америки. Після Першої світової війни аграрне перенаселення ще більше посилювалося. Натомість Міністерство сільського господарства Польщі лише до 30 вересня 1921 р. спарцелювало в Східній Галичині близько 160 тис. га земель. З них місцевим полякам перейшло 30 тис. га, українцям – 10 тис. га, а решта, 120 тис. га, – колоністам з Польщі.

Спочатку переселенцям на одну особу видавалось 1 га землі. Така колонізація не створювала економічно-самостійних, прибуткових господарств. Тому, згідно із законом від 15 липня 1920 р., земельні наділи колоністам збільшено. За підрахунками Юліана Павликовського, до 15 липня 1920 р. на галицькі землі переселилося 12 тисяч польських родин, а згодом, до 30 вересня 1921 р., – ще 5 тисяч. Таким чином, до перепису переселилося 17 тисяч родин. Середня сільська українська чи польська родина того часу налічувала приблизно 5 осіб. Отже, у межах Східної Галичини переселено близько 85 тисяч осіб колоністів. До цього потрібно додати 26 тис. осіб – наплив урядовців із Польщі, а також інші етнічні меншини, котрі, згідно із переписом, були зачислені поляками [10, с.13]. Тим самим, до Східної Галичини прибуло 110 000 осіб – не українців.

Колонізація продовжувалась і в наступні 20–30-ті роки. Для її здійснення уряд надавав переселенцям цілий ряд матеріальних пільг. 1925 р. була проведена земельна

реформа уряду В.Габського. Згідно з нею надавалися кредити для купівлі землі. Проте ця реформа обмежувала права не поляків. Новий уряд А.Скшинського також під парцеляції в наступні роки посилював колонізацію українських земель [14, с.50]. У новостворених колоніях у середньому нараховувалося 116–117 осіб. Серед переселенців переважали ветерани польської армії, котрі брали участь в українсько-польській війні, і мазурське населення. Отже, було повторено староримський досвід, коли ветеранів римських легіонів поселяли на завойованих ними землях для латинізації місцевого населення, що їм успішно вдавалося. Групи колоністів відзначалися крайніми шовіністичними поглядами, презирливим ставленням до місцевого українського населення, що створювало напружені стосунки між поляками й українцями, які час від часу переходили у відкриті конфлікти. Найчастіше такі конфлікти спостерігалися серед молоді. У роки Другої світової війни ці протистояння були однією з головних причин конфронтації між АК й УПА та окремих випадків винищення мирного населення обох етносів [5, с.107–114].

За час окупації Польська держава не виконувала прийнятих на себе договорами з державами Антанти (26.06.1919 р. у Версалі) і СРСР (1921 р. – Ризький договір) зобов'язань шанувати національні віросповідні права інших етносів, зокрема визнавати за ними релігійну свободу, право вживання своєї мови в публічному житті, сприяти організації шкільництва та інших форм культурно-освітнього життя. Ще 9 лютого 1919 р. новопроголошеним польським урядом було прийнято декрет про обов'язкове навчання дітей віком від 7 до 14 років у семирічній загальній школі. Однак, як зазначає професор П.С.Федорчак, “керівні кола Польщі не приділяли належної уваги організації навчання дітей непольських національностей, особливо рідною мовою. На основі прийнятого у 1924 р. закону в Західній Україні, Західній Білорусії, Віленщині здійснювалася полонізація шкіл” [14, с.75–76]. Згодом, 1934 року, польський уряд відмовився від своїх зобов'язань, мотивуючи це втручанням у внутрішні справи Польщі [16, с.317]. Навпаки, права української мови в адміністрації та самоврядуванні, судочинстві та шкільництві були дуже обмежені, а мовні закони, які були видані раніше, не виконувалися [17, с.18, 24, 25].

Так, не дотримано й шкільного закону, через що більшість українських шкіл була перетворена на польські або утравістичні. У польських школах навчалися діти різних етносів. Таке навчання не об'єднувало, а, навпаки, роз'єднувало дітей за національною й релігійною ознаками. Як згадує М.Плав'юк, у таких класах “починалися непорозуміння часто з того, що третина дітей в них (Снятинській п'ятикласній школі) українська, третина – польська, а третина – єврейська. І це вже різнило дітей. Надто, коли вчилися вони релігії. Тоді учнів розводили по різних трьох класах і виховували їх маленькими фанатиками...” [11, с.40]. Причому серед учителів-поляків немало було осіб без професійної вчительської освіти. І, навпаки, учителів-українців, які відзначалися високим професійним рівнем та високою національною свідомістю, переводили на роботу до Польщі. Узагалі до української інтелігенції, свідомих селян і міщанства застосовувалися масові поліційні репресії, а 1930 р. – пацифікацію. Як зазначає С.Макарчук, найчастіше шовіністично налаштованими були представники елітарної верстви, урядовці та інтелігенція, які об'єднувалися в політичні партії, велику кількість громадсько-політичних, релігійних та інших організацій і товариств. Одні з них відзначались агресивним, наступальним на українські позиції характером: на велику українську демографічну перевагу, українську освіту, культуру й мову. Інші переслідували мету – захистити корпоративні інтереси польської групи населення [8, с.9].

Разом із тим українсько-польські відносини побутового характеру загалом були добросусідськими й товариськими. Відбувалися взаємокультурні обміни та впливи, заслуговували поваги звичаї та обряди. Особливо такі стосунки спостерігалися між українцями й давно осілими поляками. Стримане, а часом конфліктне було ставлення

місцевого населення до колоністів. До несільського польського елемента – учителів, фільваркової служби, поліціантів, різного чиновництва – ставилися переважно прохолодно, інколи неприхильно. Між українською й польською інтелігенцією на селі існували здебільшого лише офіційні контакти. З іншого боку, ми зустрічаємо доброзичливе ставлення деяких учителів-поляків до місцевого населення, зокрема до школярів.

Отже, розселення поляків у Станіславському воєводстві не було рівномірним. Більшість проживала в містах. У селах польські переселенці склалися з римо-католицького сільського населення, яке століттями мешкало серед місцевих українців і колоністів. Згідно з австрійськими переписами й даними етнічного складу населення В.Кубійовича, частка поляків у Станіславському воєводстві з 1857–1939 рр. майже не змінилася.

1. Еберхардт П. Між Росією і Німеччиною / П. Еберхардт. – Варшава : Видавництво Наукове PWN, 1996. – 427 с.
2. Качараба С. Еміграція із Західної України (1919–1939) / С. Качараба. – Львів, 2003. – С. 40–41.
3. Комар В. Акція “шляхти загородової” в контексті українсько-польських відносин 30-х рр. ХХ ст. / Комар В. // Галичина. – 2004. – № 10. – С. 135–136.
4. Комар В. Польське військо і національна політика в Західній Україні напередодні 1939 р. / Комар В. // 1939 рік в історичній долі України і українців : матеріали міжнар. наук. конф. 23–24 вересня 1939 р. / Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. – Львів, 2001. – С. 60–61.
5. Копчак С. Етнічна структура та еміграції населення українського Прикарпаття : статистико-демографічне дослідження / С. Копчак, В. Мойсеєнко. – Львів, 1996. – 282 с.
6. Крамар Ю. Політика “зміцнення польської присутності” на Волині в 30-х рр. / Ю. Крамар // Україна і Польща в ХХ столітті: проблеми і перспективи взаємовідносин : зб. наук. пр. / за ред. П. М. Чернеги. – К. : Краків : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2002. – С. 98.
7. Кубійович В. Етнічні групи південно-західної України (Галичини) на 1.1.1939 / В. Кубійович. – Вісбаден, 1983. – 175 с.
8. Макарчук С. Поляки південно-східних воєводств Польщі міжвоєнного часу: соціальні та етнополітичні риси / С. Макарчук // Поляки, українці, білоруси, литовці у міжвоєнний період Польщі (1921–1939) : матеріали міжнар. наук. конф., Дрогобич, 8–9 жовт. 2004 р. – Дрогобич, 2005. – С. 5–18.
9. Павликовський Ю. Земельна справа у Східній Галичині / Ю. Павликовський. – Львів, 1922. – 20 с.
10. Павликовський Ю. Населення Галичини : Критичний огляд першої польської статистики після стану з дня 30 вересня 1921 року / Ю. Павликовський. – Львів, 1925. – 16 с.
11. Плав'юк М. Україна – життя моє. Т. 1. Від селянського сина – до державника / М. Плав'юк ; літ. запис Віктора Терена, Юрія Хорунжого. – К., 2002. – 350 с.
12. Смолей В. Польське цивільне і військове аграрне осадництво у Західній Україні: історико-правовий контекст (1919–1939 рр.) / В. Смолей. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2003. – С. 15.
13. Субтельний О. Україна : Історія / О. Субтельний. – К. : Либідь, 1993. – 718 с.
14. Федорчак П. Новітня історія Польщі ХХ століття / П. Федорчак – Івано-Франківськ, 2006. – 218 с.
15. Центральний державний історичний архів України (ЦДАІЛ України), ф. 309, ф. НТШ, оп. 1, спр. 1415. Історія західноукраїнських земель в часі Першої світової війни 1914–1918. І. Карпниця, 85 арк.
16. Франко І. Поляки і русини / І. Франко // Зібрання творів : у 50 т. / Франко І. Т. 46, кн. 2. – К., 1986. – С. 317–330.
17. Целевич В. Про нові польські шкільні закони / В. Целевич. – Львів, 1925. – 45 с.

В статтє анализируются особенности расселения поляков в Станиславском воеводстве II Речи Посполитой. Отмечено, что расселение поляков в межвоенный период было неравномерным и почти не изменилось с 1921 по 1939 гг.

Ключевые слова: Станиславское воеводство, Восточная Галичина, межвоенный период, расселение поляков, перепись.

The article examines the features of the settlement of Poles in Stanislav Province of the II Commonwealth. Noted that the settlement of Poles in the interwar period was not uniform and almost not changed.

Key words: Stanislav Province, Eastern Galychyna, the interwar period, Poles settled, census.